

Amerikkalaista kielitiedettä Salzburgissa

Muiden alojen seminaareistaan jo aikaisemmin tunnettu *Salzburg Seminar in American Studies* järjesti 19.—31. 5. 1968 Salzburgissa ensimmäisen kerran kielitieteen seminaarin, jonka yhdeksi jäseneksi allekirjoittanut nimitettiin. Seminaarin opettajakunnan muodostivat prof. Thomas A. Sebeok (Indiana University), prof. Charles A. Ferguson (Stanford University), prof. Albert H. Marcwardt (Princeton University) ja prof. Norman A. McQuown

(University of Chicago). Seminaarin jäsenet oli valittu Euroopan eri maista, mukana tosin oli yksi amerikkalainenkin, joka parhaillaan oli Fulbright-lehtorina Sofiassa. Hänen lisäksi oli jäseniksi nimitetty seuraavien maiden edustajia: Belgia (4), Englanti (5; näistä yksi toimi parhaillaan Sveitsissä), Espanja (2), Hollanti (3), Italia (4), Itävalta (2), Jugoslavia (4), Länsi-Saksa (8), Puola (1), Ranska (2), Romania (4), Suomi (1), Tšekkoslovakia (5),

Turkki (1) ja Unkari (2). Näistä Espanjan, Puolan ja Ranskan edustajat eivät kuitenkaan saapuneet.

Seminaari pidettiin Salzburgissa olevassa Leopoldskronin linnassa. Aamupäivisin oli kaksi 50 minuutin luentoa, joita kumpaakin seurasi 20 minuutin keskustelu luennon pohjalta. Lounaan jälkeen oli klo 14—16 seminaariharjoituksia. Illallisen jälkeen oli usein järjestetty erilaisia tilaisuuksia, joissa saatoimme tutustua henkilökohtaisesti sekä opettajakuntaan että osanottajavereihin. Sunnuntaina 26. 5. järjestettiin bussimatka Salzkammergutille. — Joka luentoa ja seminaaria varten meidän piti lukea määrätyt kirjat tai artikkelit, jotka olivat myös seminaarin kirjastossa saatavissa. Olimme sitä paitsi aikaisemmin saaneet luettelon kirjallisuudesta, johon meidän edellytettiin jo ennakolta tutustuvan. Seminaarin kestäessä saimme lisäksi tehtäväksemme kirjoittaa kriittisen artikkelin oman maan lingvistiikasta tai kieltenopetuksesta. Koska olin ainoa Suomesta, jouduin yksin laatimaan selostuksen Suomen kielitieteestä; jos jostakin maasta nimittäin oli useampi edustaja, nämä saattoivat työskennellä yhdessä.

* * *

Luentojen tarkoituksena oli antaa meille yleiskuva nykyisestä amerikkalaisesta kielitieteestä. Prof. Sebeok teki selkoa niistä ulkonaisista puitteista, joissa kielitiedettä Amerikassa harjoitetaan, muiden tehtävänä oli kertoa amerikkalaisen kielitieteen sisällyksestä ja olemuksesta. Prof. Fergusonin teimana oli sovellettu kielitiede, prof. Marckwardtin Amerikan englantia, prof. McQuownin antropologinen kielitiede ja intiaanikielten tutkiminen.

Prof. Sebeok aloitti luentosarjansa kertomalla Yhdysvaltojen kielitieteellisistä tutkimuskeskuksista. Amerikan yliopistot ovat joko yksityisiä tai julkisia; yksityiset yliopistot ovat kirkollisen tai muun järjestön ylläpitämiä, julkiset yliopistot

ovat valtion yliopistoja tai kunnallisia. Kielitieteen osalta on ollut havaittavissa painopisteen siirtyminen julkisiin yliopistoihin, ennen kaikkea valtion yliopistoihin. Käännekohtan amerikkalaisen kielitieteen historiassa muodostaa toinen maailmansota. Sen vaikutuksesta siirtyi eurooppalaisia lingvistejä Amerikkaan (mm. Roman Jakobson). Se herätti kiinnostuksen eksoottisiin kieliin, joiden opetus sodan aikana pantiin alulle armeijassa. Kielten opettamiseen tarvittiin uusia opetusneuvoja ja -menetelmiä, joiden kehittämiseen jälkeenkin päin on kiinnitetty huomiota.

Sen jälkeen kun lingvistiksi aikova on valinnut haluamansa yliopiston, hänen on päätettävä, missä osastossa hän haluaa opiskella. Kielitiedettä opetetaan nimittäin ensinnäkin eri kielten osastoissa, joissa voi opiskella ns. tavanomaisia kieliä, sitten antropologisessa osastossa, jossa pääpaino on kirjoittamattomien kielten tutkimisessa, ja kolmanneksi lingvistiksi osastossa, jossa opetetaan yleistä ja vertailevaa kielitiedettä ja ns. eksoottisia kieliä, joihin Amerikassa kuuluu mm. suomi. Opiskelu lingvistiksi alkaa *collegen* jälkeen, sitten kun on saavuttanut B.A.-arvon (vastaa lähinnä Suomen ylioppilastutkintoa). Neljännellä yliopistolukukaudella opiskelija suorittaa M.A.-tutkinnon, joka nähtävästi hädin tuskin vastaa Suomen hum.kand.-tutkintoa. Koska M.A. on arvoltaan hyvin vähäinen, yleensä kaikki opiskelevat edelleen Ph.D.:tä varten, joka korkeintaan vastannee Suomen fil.kand.-tutkintoa. Ph.D. on korkein akateeminen oppiarvo Amerikassa. Siihen vaaditaan tutkielma (thesis) ja kirjallinen loppututkinto.

Entä sitten Ph.D.:n jälkeen? Prof. Sebeokin mukaan on viisi mahdollisuutta: 1. jättää kokonaan kielitiede ja opiskella jotakin muuta, 2. mennä teollisuuden palvelukseen (esim. tietokonealalle ja kustannusteollisuuteen), 3. mennä hallituksen palvelukseen (esim. opettamaan kieliä Foreign Service Institu-

teen), 4. mennä lähetystyöhön (kielitieteen opiskelijain joukossa on paljon lähetystyöhön aikovia) tai 5. valita akateeminen ura. — On huomattava, että oppikoulun kieltenopettajat eivät Amerikassa valmistu yliopistoissa, vaan kasvatusopillisissa korkeakouluissa.

Yliopiston virkoihin ei Amerikassa haeta, vaan virat täytetään epävirallisia kanavia myöten; sellaista pulmaa, jonka esim. Suomessa »pätevyysvaatimukset» aiheuttavat, ei Amerikassa sen vuoksi lainkaan tunneta. Edelleen on huomattava, että kaikki asteet, *Assistant Professor*, *Associate Professor* ja *Professor*, kuuluvat Amerikassa tiedekuntaan, eikä siellä siis ole sellaista hierarkiaa kuin esim. Saksan yliopistoissa, joissa *Assistant Professorin* tasoinen useinkin assistenttina joutuu olemaan vain professorin juoksupoika — huolimatta siitä, että opetusministeriö vähän väliä muistuttaa siitä, että assistentit ovat itsenäisiä opetus- ja tutkimustyössään.

Olellaisena osana Amerikan tieteelliseen elämään kuuluvat erilaiset yhdistykset. Jokainen lingvisti kuuluu *Language* -aikakauskirjastaan tunnettuun LSA:han (*Linguistic Society of America*), jolla on laaja julkaisutoiminta ja jonka vuosi- ja kesäkokoukset ovat tärkeitä lingvistien kohtauspaiikkoja. Erikoisalan, toimipaikan tms. perusteella kuulutaan lisäksi muihin yhdistyksiin (esim. *Modern Language Association*, *American Anthropological Association*, *Word*-aikakauskirjastaan tunnettu *Linguistic Circle of New York* jne.).

Hyvin mielenkiintoinen oli prof. Sebeokin luento tieteellisen toiminnan rahoituksesta Amerikassa. Esimerkiksi julkisten yliopistojen menoista noin 43 % tulee valtiolta, loput 57 % saadaan erilaisilta säätiöiltä. Prof. Sebeok huomautti mm., että Indiana Universityn uralilaisten kielten opetus saatiin alkuun Rockefeller-säätiön avulla. Toinen kielitieteelle hyvin tärkeä säätiö on Ford-säätiö. Yleisvaikutelmana prof. Sebeok antoi ymmärtää, että jos joku todella

haluaa tehdä jotakin kielitieteen alalla Amerikassa, aina jostain on saatavissa tarvittavat varat.

Odotin suurella kiinnostuksella prof. Fergusonin luentoja sovelletusta kielitieteestä, sillä olin viime vuonna Bukarestin 10. kansainvälisessä lingvistikongressissa kuullut hänen hyvin mielenkiintoisen esitelmänsä tästä kielitieteen käytännöllisestä puolesta. Ylipäänsä sovellettu kielitiede (ainakin nimityksenä) on varsin uusi tieteenala, ja voi sattua, että eri maiden ihmiset ymmärtävät sillä eri asioita: Amerikassa tavallisesti ensimmäisenä tulee mieleen kielten opetus, Neuvostoliitossa ajatellaan ennen kaikkea tietokoneiden käyttöä kielitieteessä ja konekäännöstä. Kuitenkin sovelletulla kielitieteellä tarkoitetaan kielitieteen tulosten, keksintöjen, metodien jne. käyttöä kaikenlaisten käytännöllisten kielien ongelmien ratkaisemiseen. Se sisältää siis ennen mainittujen alojen lisäksi mm. kielenhuollon. — Mainittakoon, että prof. Ferguson oli v. 1959—1966 Washingtonin sovelletun kielitieteen keskuksen johtajana. Hän on erikoistunut arabiaan ja bengaliin, ja näistä kielistä hän usein otti esimerkkejä esityksensä valaismiseksi.

Ennen kuin kielitiedettä voi soveltaa, se täytyy tuntea. Tämä oli se johtajatus, jota prof. Ferguson luennoissaan noudatti. Hän teki selkoa kielitieteen eri aloista ja esitti lopuksi mahdollisuuksia, joihin näiden alojen tutkimustuloksia voi soveltaa. Hänen luentojensa teemoina olivat fonologia, kielen universaalit, lasten kieli ja sosiolingvistiikka. Fonologian merkitys esim. vieraiden kielten opetukselle ollaan kai jo yleisesti oivaltamassa, mutta perehdytetäänkö tulevat kielten opettajat tarpeeksi fonologian periaatteisiin ja niiden sovellutukseen? Prof. Ferguson esitti osuvia esimerkkejä siitä, miten kielenopettajan — päästäkseen hyvin tuloksiin — pitää tuntea sekä opettamansa kielen että oppilaiden äidinkielen fonologinen systeemi: opettajan on otettava huomioon kummankin kielen fonolo-

logiset erot ja yhtäläisyydet, tunnettava molempien kielten foneemit ja allofonit sekä distribuution yhtäläisyys tai erilaisuus.

Kielen universaalien tutkimisen päämääränä on saada selville, miten inhimillinen kieli toimii. Tähän tietoon yritetään prof. Fergusonin mukaan päästä kahta tietä: toisten metodina on tutkia vähäistä määrää kieltä tai vain yhtäkin kieltä (Chomsky), toiset taas yrittävät kaikkien kielten tai ainakin mahdollisimman suuren kielimäärän tutkimisella saada selville yhtäläisyyksiä (Greenberg). Täytyy tunnustaa, että olen suurin varauksin suhtautunut kielen universaalien tutkimiseen ja olen pitänyt sitä amerikkalaisen optimismin tyyppillisenä ilmaisuuna, sillä eihän tällaisesta tutkimuksesta kuitenkaan saada tulokseksi muuta kuin kategorioita. Prof. Ferguson pystyi kuitenkin hiukan poistamaan ennakkoluulojani osoittamalla, kuinka universaalien tutkimustuloksia voidaan soveltaa myös kieltenopetukseen. Ja epäilemättä universaaleilla on merkitystä myös kielitieteilijäin maailmankuvaa muovaavana tekijänä.

Käsitellessään lasten kieltä prof. Ferguson valitti, että tietomme ei suuresti-kaan ole edistynyt sitten Jakobsonin tutkimusten. Tarvittaisiin erikoistutkimuksia eri kielten aloilta. Lasten kielten tutkimuksella on yhteyttä universaalien tutkimiseen: tähänastisten tulosten mukaan esim. näyttää siltä, että viimeisenä opittu kielen äänne kuuluu kielten harvinaisimpiin äännteisiin ylipäänsä. Jakobsonin oivallus, että lasten kielessä on oppositioita aivan kuten aikuistenkin kielessä, on ollut käänteentekevä koko lasten kielten tutkimukselle. Nyt kiinnitetään fonologian lisäksi erityistä huomiota lastenkielen morfologiaan ja syntaksiin. Syntaksin tutkimisessa käytetään apuna Chomskyn mallia. Luentoa seuranneessa keskustelussa esitettiin pohdittavaksi kysymys, kuinka suuri on »lapsenkieltä» lepertävän äidin vaikutus lapsen käyttämään lapsenkieleen. Prof.

Ferguson totesi, että nykyään äidin hyvänä vastapoolina on kodeissa televisio!

Sosiolingvistiikasta prof. Ferguson totesi, että muiden käyttäytymistieteiden tavoin ja jopa paremmin kuin monien muiden sosiaalitieteiden avulla voidaan kielitieteen keinoin laatia ennusteita ja testata ne. Esimerkiksi hän otti tutkimuksen New Yorkin asukkaiden kielikäyttäytymisestä ja sen suhteesta sosioekonominen asemaan. Hyvin valaisevia olivat myös hänen arabiasta ja Intian kielellisistä oloista mainitsemansa esimerkit.

Prof. Marckwardtin tutkimusala Amerikan englanti on meidän fennistiikkaamme verrattava tutkimusala ja sen vuoksi ei-anglistillekin mielenkiintoinen. Probleemat ja tavoitteet ovat ymmärrettävästi suuressa määrin samat kuin Suomessa suomen kielen tutkimisessa. Prof. Marckwardtin luentojen teemoina olivat Englannin englannin ja Amerikan englannin erot, Amerikan englannin murteiden tutkimus, kieliopit, sanakirjat ja äidin-kielenopetus. Suomalaista yleisöä kiinnostanevat ensi sijassa murteiden tutkimus, kieliopit ja äidinkielenopetus. Aivan samoin kuin Suomessa kiinnitetään Amerikassakin murteiden tallennukseen erittäin suurta huomiota. Englannin kielen luonteesta johtuu, että pääpaino on ääntämisen ja sanaston tutkimisessa, ei niinkään syntaksin alalla. Murteentutkijoiden suururakkana on Amerikan englannin murrekartasto, joka pääasiassa on laadittu Ranskan murrekartaston periaatteiden mukaan. Viime aikoina on dialektologiassakin tapahtunut muutos sosiolingvistiikkaan päin, ja tutkimusohjelmaan on otettu mukaan myös sosiaaliset murteet. Erittäin mielenkiintoinen kysymys on muiden kielten vaikutus Amerikan englantiin. Keskustelussa esitettyyn kysymykseen, onko Amerikan neekereiden kielessä mahdollisesti havaittu jälkiä muinaisista afrikkalaisista kielistä, prof. Marckwardt vastasi, että tätä kysymystä tutkitaan parhaillaan eikä mitään varmaa vielä voida sanoa, etenkin kun tutkijoidenkin keskuudessa

mielipiteet tässä kohden menevät ristiin.

Amerikkalaisessa kieliopintutkimuksessa voidaan prof. Marckwardtin mukaan erottaa kolme eri vaihetta: traditionaalinen kielioppi (vuoteen 1933), strukturaalinen kielioppi (1933—1957) ja transformaatiokielioppi (1957—). Traditionaalisen kieliopin kohteena oli ensisijassa kirjoitettu kieli, sen vastavaikutuksena strukturaalinen kielioppi suuntasi päähuomionsa puhuttuun kieleen ja väitti tietyllä tavalla otetun korpuksen analysoinnin riittävän edustamaan koko kielen analysointia. Viimeksi mainitun seikan vastavaikutuksena taas syntyi transformaatiokielioppi.

Leikillisesti prof. Marckwardt huomauttikin, että Amerikan lingvistit ovat latinalaisen Amerikan poliitikkojen kaltaisia: vallankumousta seuraa vastavallankumous, sitä taas vastavastavallankumous jne.

Kysymys äidinkielen opetuksesta on tällä hetkellä hyvin ajankohtainen niin Amerikassa kuin Suomessakin. Samalla tavoin on kummassakin maassa puhuttuun kieleen alettu kiinnittää entistä enemmän huomiota. Amerikassa on suurena pulmana, miten murteen käyttöön olisi suhtauduttava. Joka tapauksessa kaikki ovat yksimielisiä siitä, ettei lasta saa opettaa puhumaan kuin kirja, mutta miten opetuksessa olisi meneteltävä, on Amerikassa yhtä suuri ongelma kuin meilläkin.

Jos prof. Marckwardtin tutkimusala voidaan verrata fennistiikkaan, niin prof. McQuownin antropologinen kielitiede ja intiaanikielten tutkimus muistutti elävästi niistä vaikeuksista, joita suomalais-ugrilaisten kielten tutkimuksen pioneereilla oli tutkiessaan kirjoittamattomia suomensukuisia kieliä. Erittain mielenkiintoista oli kuulla Amerikassa kehitetyistä kenttätyömetodeista, joihin oli sovellettu kielitieteen alalla saavutetut tutkimustulokset. Tärkeällä sijalla on vieläkin Swadeshin kehittämä leksikostatistiikka. En tiedä, kuinka hyvin tämä metodi soveltuu intiaanikielten

tutkimiseen, mutta sen perusteella, että juuri olen suorittanut leksikostatistiikkaa apuna käyttäen suomen ja baskin kielen vertailevan tutkimuksen (baskin kielen erikoistuntijan prof. Antonio Tovarin kehotuksesta), minusta tuntuu siltä, että Swadesh ei ole oikein voinut vapautua englannin kielen ajattelukaa-voista. Ehkä tämän metodin jatkuva suosio Amerikassa perustuu siihen, etteivät muutkaan englannin kielen mukaisesti ajattelemaan tottuneet ole tiedostaneet sen puutteellisuuksia.

* * *

Seminaariharjoituksissa perehdyimme tarkemmin jonkin erikoisalan ongelmiin. Tarkoitus oli, että kukin osallistuisi vain yhteen seminaariin. Valitsin prof. Sebeokin yleiskielitieteelliset seminaariharjoitukset, mutta prof. Sebeokin ja prof. Fergusonin ystävällisellä suostumuksella sain ottaa osaa myös prof. Fergusonin seminaariin sovelletusta kielitieteestä. Ohjelmastani tuli siten melko tiivis, melkein pä liian tiivis, mutta sitä antoisampi. — Prof. Marckwardtin seminaariharjoitusten teemana oli Amerikan englanti, prof. McQuownin antropologinen kielitiede.

Prof. Sebeokin yleiskielitieteelliset seminaariharjoitukset käsittelivät yleistä semiotiikkaa, psykolingvistiikkaa, kielen tyyliä ja eläinten kommunikaatiota. Hän aloitti seminaariharjoituksensa tarkastelemalla amerikkalaisen kielitieteen erikoispiirteitä, jotka paljolta ovat ominaisia muillekin amerikkalaisille tieteille. Tällaisia piirteitä ovat ennen kaikkea matematisoituminen, kokeellisuus, uusien alojen valtaus ja tiedeidenvälinen yhteistyö. Erityisesti yleisen semiotiikan seminaarissa minulle osoittautui suureksi hyödyksi, että olim keväällä osallistunut *Deutsches Rechenzentrum*n ei-numeeristen ongelmien tietokoneohjelmointikurssiin. Yleinen semiotiikka on kommunikaation, signaalien käyttäytymisen tutkimista, jonka piiriin kuuluu paitsi

ihmisen kommunikaatiota (anthroposemiotic systems) myös eläinten kommunikaatio (zoosemiotic systems). Ihmisen kommunikaatioon kuuluvat kielen ohella myös muut signaaleina käytetyt toiminnot, joista prof. Sebeok käytti nimitystä *secondary semiotic systems* (ilmeet, cleet jne.). Sitä paitsi hän mainitsi tyyppillisesti ihmisten viestintään kuuluvaksi sellaiset kommunikaation muodot, kuin on esim. musiikki. Esimerkkinä siitä, kuinka vähän me vielä oikeastaan tunnemme semiotiikan lakeja ja kommunikaatioprosessia yleensä, prof. Sebeok käsittelee viestintäprosessia kuulijan kannalta. Ensimmäisenä asteena on kuuleminen, jota selittää fonetiikka. Toisena asteena on foneemien tunnistaminen (matching), joka on fonemiikan tutkimusala. Sitä seuraavalla ylemmällä tasolla on kysymys sanoman kieliopillisesta hyväksymisestä (accepting), esim. lauseen *Pirots corolize electically* kieliopillinen struktuuri on hyväksyttävä, vaikka sanat eivät ole ymmärrettävissä. Seuraavalla tasolla onkin sanoman tulkinta, jonka lakien tutkiminen kuuluu semantiikan alaan. Tälle tasolle

saakka olemme analysoinneissamme päässeet tähän mennessä. Tietämyksemme ulkopuolelle sen sijaan jäävät sen tason kysymykset kuin esim., minkä perusteella kuulija ymmärtää sanoman tai ei ymmärrä sitä (understanding) tai minkä perusteella hän uskoo sanoman todeksi tai ei usko sitä (believing).

Prof. Fergusonin seminaarissa käsitelimme ennen kaikkea kielten opettamista ja oppimiseen liittyviä kysymyksiä. Nykyhetken suurena pulmana on saada selville, mitä tietyssä tilanteessa voidaan sanoa ja mitä tietyssä tilanteessa todella sanotaan, ts. kielitilanteet, joiden tutkimus oikeastaan vasta viime aikoina on päässyt alkuun. Tämän tutkimuksen tärkeyttä korostettiin muuten myös Bukarestin kansainvälisessä lingvistikongressissa viime vuonna. — Eräiden osanottajien toivomuksesta pohdimme myös radion ja television kielenopetusohjelmien suunnittelua ja kääntäjien ja tulkkien koulutukseen liittyviä kysymyksiä. Keskustelun perustana oli aina kysymys, mitä apua kielitiede voi tarjota puheenaolevien ongelmien ratkaisemiseksi.

PERTTI WIDÉN